

Cercetări arheologice preventive la biserica „Buna Vestire”, fostul schit Climent, sat Pietrarii de Jos, comuna Pietrari, județul Vâlcea

Mariana Iosifaru
marianaiosifaru@yahoo.com

Biserica „Buna Vestire” (foto. 1), a fostului schit Climent, se află la aproximativ 28 km S/V de Râmnicu Vâlcea, pe DN 67 între Râmnicu Vâlcea și Horezu, în partea de vest a comunei Pietrari, la cca. 500 m Est de drumul național. Biserica a fost ridicată pe locul numit „Pajiștea”, situat pe malul drept al pârâului Otăsău, pe un platou, la baza vestică a versantului Cârlice, marcat de pante cu înclinație medie pe laturile de est și sud. În apropiere, la cca. 20 m S/V de biserică, dincolo de zidul de incintă înalt de 1,50 m se mai păstrează urme din casa ctitorului.

Biserica a fost construită între anii 1742-1743 de Climent, episcopul Râmnicului (1735-1749), popa Mihul (călugărit înainte de moarte cu numele de Macarie ieromonahul) și Ioan („Ioan brat ego”), frații săi, ispravnic fiind Ilarion, proegumenul Mănăstirii Bistrița, locul ales fiind chiar proprietatea familiei episcopului.

Pisania săpată în piatră (44 x 133 cm), dispusă deasupra ușii de la intrarea în biserică, are următorul text, cu literă de 5,5 cm, în relief, pe 7 rânduri:

„†Această sfâ(n)tă și d(u)mnezeiască beserică întru care să ci(n)stăște și să prâznu | iaște Bl(a)goveșteniile Preasf(in)tei de D(u)mnezeu Născătoarei și Pururea Fe | cioarei Mariei, care din temeliia ei iaste zidită din bun gândul și cu toată | cheltuiala părintelui, chir Climentu episcopul Râmnicului Noul Seve | rin, în zilele prealuminatului domn, Io Mihai Racoviță voevod, la cur | gerea anilor 7250, la lun(a) lui a(v)g(ust) 26 dn(i), ispravnic fiindu chir Ilarion proig(umen) Bistriț(ei)”¹.

Inscripția de pe glaful ușii de intrare în pronaos, într-un cartuș de 46/66 cm, literă de 3,5 cm, cu negru pe fond alb:

„La aceas(tă) sfântă biseari”(că) | a fostu ostenitori la luc | ru zidului și isprav(nic), Ila | rion ier(om)onah proigum(en) Bistriț(ii), popa Miu, Dusofteri ier(o)m(onah)”².

Episcopul Climent împodobește și apoi închină ctitoria sa mănăstirii Bistrița. În cartea vlădicăi Climent de la 24 martie 1747, se mai spune că, după 4 ani episcopul închină sfântul lăcaș episcopiei Râmnicului, pentru a fi mai bine ocrotit și administrat.³ Azi este biserică filială a parohiei Pietrari-Bârlogu.

¹ C. Bălan, „Inscripții medievale și din epoca modernă a României, județul istoric Vâlcea (secolul al XIV-lea - 1848), Ed. Academiei Române, București 2005, p.764.; P.Năsturel, „Fostul Schit Buna Vestire din Pietrarii de Jos (raionul Hurez)”, Mitropolia Olteniei, VII, nr. 1-2, 1955, p. 208.

² C. Bălan, Idem, p.767.

³ Atanasie Mironescu, *Istoricul Eparhiei Râmnicului Noului Severin în anul jubiliar 1906*, București, p. 406.

Schitul Pietrari și casele „de piatră” zidite de Climent au fost vizitate în anul 1746 de mitropolitul Ugrovlahiei, Neofit I (30 iulie-1 august)⁴.

Biserica a fost pictată în 1744 de zugravii Gheorghe și fratele său Andrei, ucenic fiind Danciu Filip, în frescă, așa cum glăsuiește inscripția din proscomidie:

„† Помени, Г(о)с(под)и: | zugrafi, | popa Gheorghie, | Andrei **БрЛт его** | i Danciu Filip | 7253”⁵.

O altă inscripție, pe fațada de vest a bisericii, în partea inferioară a icoanei de hram, literă de 5,5 cm, cu negru pe fond alb, într-un câmp de 9/50 cm, menționează:

„Zugravi: popa Gheorghie”⁶, datată după grafie la 1744, când s-a zugrăvit lăcașul.

Pictura în frescă, înnegrită de fum, este originală. La intrare, pe peretele vestic al pronaosului, sunt pictați ctitorii: „Climentu episcopul | Râmnicului; Macarie ieromonah, | fratele episcopului | Climentu; |...; Ioan...; | Nicolae⁷” ținând biserica pe mâini. Alături de popa Mihul este fratele său Simion Vătășelul (identitate între onomasticele Ioan-Simeon⁸), urmând apoi fiii acestuia din urmă, Manu și Nicolae, și „ Io Constandinu Nicolae voievd;”. Pe tabloul votiv imaginea bisericii este redată cu multă acuratețe (foto. 2).

Biserica are plan dreptunghiular, fiind construită din cărămidă și piatră, cu absida altarului poligonală în exterior, ușor decroșată față de navă, fără turle. Pereții structurali, având 98 cm grosime, susțin, prin intermediul unor console, ansamblul de arce, pandantivi și bolți din cărămidă. La pridvor, arcele de sprijin pentru cupola centrală sunt consoladați cu tiranți de lemn. Șarpanta, din lemn, este acoperită cu o învelitoare de tablă. Biserica este pardosită cu lespezi mari de piatră (90 x 78 x 15 cm). Este împrejmuțată cu un zid de piatră, înalt de 1,50 m. Curtea bisericii a fost folosită ca cimitir până în anul 1927. Construcția bisericii se încadrează într-un dreptunghi cu lungimea de 21,45 m și lățimea de 7,20 m. Se încadrează în „noul stil” din secolul al XVIII-lea, întâlnit la numeroase biserici de țară din județul Vâlcea: Olănești - biserica Sfântul Nicolae, Schitul Jghiaburile, bisericile din satele Cacova, Costești, Comanca, biserica Sfântul Nicolae Făcăi-Ocnele-Mari, biserica Cuvioasa Paraschiva din Călinești-Brezoi.⁹

Altarul, de formă semicirculară în interior, are în grosimea zidului de N proscomidia (nișă boltită semicilindric) și alături o altă nișă mai mică, iar în zidul de S nișă diaconiconului, ascunse în grosimea pereților longitudinali ai altarului. Are o fereastră în axul altarului și o mică fereastră pentru proscomidie.

Tot în altar, în dreptul ferestrei dinspre est, se află scaunul arhieresc, din piatră, având sculptate capete de lei la colțuri (foto. 3).

⁴ Cornelia Pillat, „Călătoria mitropolitului Neofit în Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, SCIA, 1956, nr. 3-4, pp. 277-285.

⁵ C. Bălan, Idem, p. 767 ; P.Năsturel, *op. cit.*, p.209.

⁶ *Ibidem*, p. 767.

⁷ *Ibidem*, p. 765.

⁸ Atanasie Mironescu, *op. cit.*, p. 404.

⁹ N. Ghica Budești, „Evoluția arhitecturii în Muntenia și Oltenia”, în BCMI, an XXIX, fasc. 87-90, 1936, p. 7.

Sfânta masă din altar – pristolul – este tot din piatră, formă pătrată (1,10 x 1,10 m), H=0,98 m, având un picior din piatră, octogonal.

Bolta altarului este compusă dintr-o semicalotă, continuată spre tâmplă cu un arc în plin centru.

Tâmpla, este din zidărie de cărămidă, fiind ridicată până sub arcul triumfal, pictată pe ambele părți; desparte altarul de naos și are trei deschideri la bază, ușile de acces spre altar.

Naosul, de formă dreptunghiulară, este acoperit cu o calotă sferică ce descarcă pe pereții transversali sau longitudinali prin intermediul unor arce transversale și longitudinale și al unor pendantivi sferici. Un perete masiv, plin (1,00 m grosime), desparte naosul de pronaos, accesul făcându-se printr-o deschidere largă de 1,00 m, arcuită. Naosul are 6 ferestre (câte două în registrul superior al pereților de N și S și câte una în cel inferior), cu ancadrame din piatră, cu arc în acoladă și chenarul profilat simplu.

Pronaosul, formă dreptunghiulară, prezintă aceleași sistem de boltire ca și naosul. Diferă doar înălțimile și dimensiunile elementelor constructive. Are două ferestre (una pe latura de nord și alta pe latura de sud, dispuse în registrul inferior).

Trecerea din pridvor în pronaos de face printr-o ușă (plasată pe axul bisericii), cu ancadrament sculptat din piatră, având o profilatură în acoladă dublă la partea superioară, iar pe laterale un chenar floral. Deasupra se află panoul cu încrustațiile pisaniei.

Pridvorul deschis, are în plan forma unui dreptunghi alungit, cu latura mică în sensul axului longitudinal al bisericii; are câte două arcade laterale și trei frontale. Este acoperit cu o calotă sferică, sprijinită pe arce care descarcă pe pereții transversali direct sau prin intermediul unor arce transversale și al unor pendantivi sferici.

Sistemul de boltire este susținut de 8 coloane octogonale din piatră, dintre care două coloane angajate, având baza, fusul și capitelul sculptate arhitectonic cât și în pictură. Capitelurile stâlpilor pridvorului sunt sculptate în stil corintic românesc. Pridvorul este acoperit de o calotă sferică ce descarcă pe pereții transversali direct sau prin intermediul unor arce longitudinale și al unor pendantivi sferici. Între arcele longitudinale și pereții longitudinali ai pridvorului acoperirea se realizează prin intermediul unor bolți cilindrice longitudinale.

În pridvor, la stânga, ar fi existat o altă lespede de mormânt, la care s-a umblat în 1911. Se spune că ar fi fost îngropată acolo o oarecare „cocoană „Zinca”.¹⁰ Azi, lepedea nu mai este, pridvorul fiind pardosit tot cu lespezi de piatră ca și interiorul.

În exterior, un brâu format dintr-un tor, încadrat de două rânduri de cărămizi zimțate, împarte paramentul în două registre: cel inferior, până la soclu, simplu, doar cu ferestrele cu ancadrame de piatră, iar cel superior, cu panouri svelte cu arcaturi. Brâul se ridică, în unghi drept, deasupra pridvorului și încadrează, în axul fațadei vestice, icoana de hram. Cornișa, cu un brâu de mici dimensiuni în formă de tor, este lipsită de profilatură.

Biserica nu a suferit intervenții și nici degradări importante. Monumentul, exceptând cei doi contraforți ulteriori din zona altarului, se păstrează în forma originală. În 1911 biserica este legată cu fier și acoperită cu

¹⁰ P. Năsturel, *op. cit.*, p. 909.

figlă. În 1934 și 1963 se acoperă cu șită de brad. Zidul de incintă a fost reparat în anul 1959. Pe latura de est, în zona absidei altarului, sunt adosați doi contraforți de beton în 1963. Biserica a avut o clopotniță din lemn, deasupra porții, la intrare. Aceasta s-a deteriorat și clopotul a fost mutat provizoriu între doi stâlpi în pridvorul bisericii, pe latura de nord. În 1957, se construiește o clopotniță nouă din zid, în colțul de nord/vest al zidului de incintă, clopotul vechi a fost topit și în 1962 a fost cumpărat altul de la Patriarhie, de preotul paroh I.Tuțu.

Pictura murală a suferit degradări importante. S-au degradat atât stratul de preparație suport, cât și stratul de culoare în zonele superioare și inferioare (registru draperiei).

Registru draperiei – stratul suport este asociat cu fenomenul de macerare. Se impune restaurarea picturii.

Consolidarea zidăriei cu o structură de beton armat, constând din centuri perimetrice la nivelul fundațiilor și cu grinzi de legătură transversale, situate sub placa de beton armat a pardoselii, precum și realizarea unui sistem perimetral de drenare, sub nivelul fundațiilor, la 1,50 m de biserică, pentru protejarea acestora de infiltrațiile de apă, ne-a permis realizarea unei cercetări arheologice preventive¹¹ în acest sit.

Zona de platou pe care se află biserica prezintă o înclinație moderată de la est la vest și de la nord la sud. Pentru realizarea consolidării și a drenului, au fost trasate 6 șanțuri în exterior, notate S I - S V; S IX, și 3 în interior (S VI-VIII; C 1), Pl. 1.

În cele 4 șanțuri trasate pentru dren, notate S I-IV, au fost descoperite 17 morminte de înhumăție și 5 gropi umplute cu cărămizi sparte, moluz, pietre în amestec cu pământ din perioada restaurării zidului de incintă, a construirii clopotniței și a restaurării bisericii. Tot pentru dren a fost trasat un șanț și dincolo de zidul de incintă notat S V (L= 50,50 m x l=0,50 m), unde au fost dezvelite fundațiile unor construcții. În șanțul care înconjoară biserica, notat S IX, au fost dezvelite 10 morminte.

Prelungirea drenului dincolo de zidul de incintă, spre nord-est, ne-a permis cercetarea zonei. Astfel, în șanțul notat S V, au fost descoperite fundațiile unor construcții. Grosimea fundațiilor este de 0,70 m, adâncimea de 0,50 m la vest și 0,60 m la est. Diferența de nivel față de zidul de incintă este de -0,70 m, până la fundații, iar adâncimea la care au fost găsite, față de nivelul de călcare este de -0,20 m, iar între ele 8,30 m. În stadiul actual al cercetării nu se poate spune mai mult. Se știe că părintele Climent a clădit și niște case, cu scopul de a întemeia un schit. De altfel, atât la sud cât și la est, dincolo de zidul de incintă se mai observă resturi din vechile construcții.

Înmormântări, în incinta schitului, au fost făcute între anii 1744-1927. Consider că mormintele, a căror adâncime este de -0,50 m, datează dinainte de Legea pentru înmormântări, decretată la 18 martie 1864, în timpul lui Alexandru Ioan Cuza, când sunt interzise și înmormântările în lăcașurile de cult.

Mormintele dezvelite atât pe dren, cât și lângă zidul bisericii, sunt în număr de 27, păstrează ritualul ortodox și au fost lipsite de inventar. Din cauza acidității și umezelii din sol, doar parțial au fost descoperite urme din coșciugul

¹¹ Din colectivul de cercetare au făcut parte: Ovidiu Părăușanu, Valeria Grigorescu, Claudiu Tulugea, Ion Tuțulescu. Planșele au fost realizate de Ovidiu Părăușanu.

de lemn. Deoarece la începerea lucrărilor drenul era deja săpat, muncitorii ne-au dat două monede și ne-au arătat și locul aproximativ în care au fost găsite, respectiv S II, caroul 20, -0,60 m (M.13?) și S III, caroul 7, -0,60 m (M.16 ?).

Cele doua monede sunt:

- o monedă austriacă de bronz, EIN KREUZER,1816, emisă în monetăria de la Viena, posibil emitent Francisc I, stare de conservare bună, cu patină;

- monedă românească, de bronz, 5 BANI, 1867, emitent Carol I, greu lizibilă.

Mormintele au adâncimi cuprinse între -0,50 m și -1,00 m, depășind depunerile antropice, excepție făcând M.11, 13 și 15, din S II.

Depunerile antropice nu depășesc 0,50-0,60 m grosime, fiind reprezentate de un strat de pământ pigmentat cu mortar, cărămizi sfărâmate, cioplituri de piatră, de la construirea bisericii. Pe latura de nord, la intrarea în pridvor, au fost fixate trei trepte de piatră înainte de realizarea nivelării, având dimensiunile de 1,33 m x 0,24 m x 0,16 m și 1,18 m x 0,46 m x 0,14 m, la care s-a renunțat, fiind acoperite de umplutură, baza lor fiind de fapt nivelul de călcare la începerea construirii bisericii. Se mai păstrează doar o treaptă cu dimensiunile de 1,08 m x 0,46 m x 0,16 m, reprezentând nivelul de călcare inițial la intrarea în pridvor, acoperită de o placă de beton (foto. 4).

Fundațiile au fost construite unitar și în funcție de variația dictată de cota terenului natural la momentul construirii bisericii, cu ușoare înclinări vest-est și nord-sud, adâncimea minimă este de -1,10 m și maximă de -1,30 m. Fundațiile, sunt în șanț, armat la talpă cu o rețea de centuri din lemn cu secțiunea de 0,18-0,20 m, dispuse pe lungimea fundațiilor. Centurile de lemn au putrezit în decursul timpului, astfel că pe latura de vest se păstrează doar golurile acestora – în colțul de N-V s-a găsit și pironul cu care au fost fixate, iar la altar, bârnele s-au păstrat parțial (foto. 5). Fundația a fost turnată în cofragul natural reprezentat de pereții șanțului de fundație, alcătuită din pietre granitice și marne de dimensiuni medii și mijlocii prinse cu mortar de var în amestec cu nisip, foarte bine păstrate. O singură concavitate a fundațiilor a fost sesizată pe latura de vest, spre colțul de sud.

Stratigrafie, S IX, taluzul de nord, pe latura de nord a bisericii:

Trotuarul (foto. 5), din bolovani de râu de mărime mijlocie, prezintă, datorită tasărilor în timp, denivelări accentuate, care au favorizat stagnarea apelor pluviale. Lățimea acestuia era de 0,70 m și era acoperit în mare parte de iarbă, fiind fixat pe un strat de nisip, până la -0,20 m. Urmează, stratul de umplutură ce constă din mortar sfărâmat, bucăți de cărămizi sparte în amestec cu pământ și spărtură de piatră, gros de 0,35 m. Nivelul de călcare inițial, de la construcția bisericii, un pământ brun-gălbui, fără material arheologic, are o grosime de 0,10 m, fiind urmat, până la -1,10 m de un loes nisipos cu urme argiloase.

S VI, având dimensiunile de 4,50 m x 0,50 m a fost trasat în pronaos, la intrare (Pl. 2)

Stratigrafie, S VI, taluz de est:

±0,00 - 0,10 - 0,12 m, dale de piatră, nivelul de călcare actual.

-0,10 - 0,12 - 0,20 m, nisip.

-0,20 - 0,5 m, umplutură ce constă din mortar sfărâmat, bucăți de cărămizi sparte în amestec cu pământ.

-0,50 - 0,75 m pământ brun-gălbui, fără material arheologic, nivelul de călcare de la începerea construcției bisericii.

-0,75m - 1,90 m, loes nisipos cu urme argiloase.

În pronaos se află mormântul lui Macarie, unul dintre ctitorii acestei biserici. Pentru a fi cercetat și mutată piatra funerară pe vechiul amplasament, a fost trasată o casetă notată C.1, perpendiculară pe S VI, având dimensiunile de 2,00 m x 1,00 m. Mormântul zidit din cărămidă, cu boltă, are dimensiunile de: L=2,10 m, l=0,69 m, la Vest și 0,61 m la Est, H=0,65 m. Bolta a fost distrusă, probabil, când a fost mutată piatra funerară și s-a umblat la mormânt, deoarece în umplutură au fost găsite cărămizi întregi și fragmentare din aceasta. Piatra funerară, are dimensiunile de: L=1,81 m, l=0,86 m, gr=0,21 m, este așezată în dreapta, tangentă cu peretele de Sud. Inscripția pe 19 rânduri (1,151 m x 0,525 m), are literă în relief de 6 cm, între rânduri 1,5 -1,8 cm. Pe margine, un chenar floral (foto. 7):

„Supt această piatră, o[di] | nescū oasele răpo [sa] | tului robului lui Dumne[zeu], | popei Mihului, de aicea [din] Pe[trari], | Râm(n)icului, carele [la s] fârș[itului] | vieții sale luâ(n)d cinul călu|gărescū s-au numit Macarie ie | romonah; carele ș[i la] încē | perea sf(i)ntei bisērici aceșt | ia din pajște, [până s-au isprăvit] | de ziditū și de tânosit, multă | osârdie au : <a> rătă și oste [neala | a] u [lua] tū. Și după ce au isprăvit [de făcut] | s-au pristăvit, în zilele [lum(i)na] | tului d(o)mnū, Io Miha[ilū] | Racoviț(ă) voievod, [la luna] | lui martie 28, leat 72[51]¹².

Lângă mormântul zidit, în colțul de Nord au fost găsite în poziție secundară oseminte (nu putem preciza când au fost puse și cui aparțin: ar putea fi ale unui membru al familiei sau poate ale „cocoanei” Zinca).

Scheletul (foto. 8), bine conservat, are L=1,83 m, cca. 0,40 m, la umeri și capul ușor deplasat spre stânga. De o parte și de alta a capului două cărămizi (0,27 x 0,12 x 0,05 m), puse vertical, iar la cap, o cărămidă având inscripția: MACARIE IEMONAH

MARTIE 1742 (foto 9)

Singurul obiect găsit este un rest de la închizătoarea evangheliei, din bronz, decorată cu incizii.

S-a procedat la acoperirea și la reclădirea boltei, fiind folosite cărămizile inițiale, găsite în umplutura mormântului și a fost readusă piatra funerară pe amplasamentul inițial. Pentru a fi protejată s-a propus acoperirea ei cu un material transparent, respectându-se normele de conservare.

Aceeași stratigrafie se păstrează și în S VII (Pl. 3); S VIII (Pl. 4), cu mențiunea că stratul de umplutură, datorită diferenței de nivel Est-Vest și Nord-Sud este mai mare. De asemenea, stâlpii de susținere a bolților în S VI, sunt numai din cărămidă și au adâncimea de -0,70 m, pe când în S VII – S VIII, se prelungesc până la baza fundațiilor, fiind atât din cărămidă, cât și din piatră.

Cercetări arheologice sistematice, dincolo de zidul de incintă, ar putea scoate la suprafață „casele de piatră” ale familiei episcopului, menționate în documentele vremii.

¹² C. Bălan, *Idem*, p. 766.; P.Năsturel, *Idem*, p. 208; V. Drăghiceanu, „Inscripții de la Negoești, Preajba, Olteni, Bengești, Ostrov, Pietrarii de Jos, Bordești și Gugești”, în BCMI, 1915, p. 48; *Idem*, „Monumentele Olteniei”, II, în BCMI, 1933, p. 53.

Alături de alte biserici construite de episcopul Climent - Bolnița episcopiei (1745), Schitul Pătrunsa (1740), Schitul Colnic (1752) etc. - biserica cu hramul „Buna Vestire”, rămâne un important monument istoric, un loc de reculegere între alte două mănăstiri din apropierea DN. 67, respectiv, mănăstirile Govora și Horezu.

Summary

“Buna Vestire” church of the former Climent hermitage, in Pietrari, was built between 1742 – 1743 by the bishop of Râmnicu Vâlcea, Climent, and his brothers, one called „popa Mihul” (baptized as monk with the name of Macarie before his death) and another one, Simeon. At the time, „ispravnic” was Ilarion, „proegumen” of the „Bistrița” monastery. The place where the church was built, was the property of the bishop’s family.

The works to strengthen and restore the church have allowed an archaeological research in the area.

There were discovered 27 tombs, no inventory, on the drain and near the church wall too.

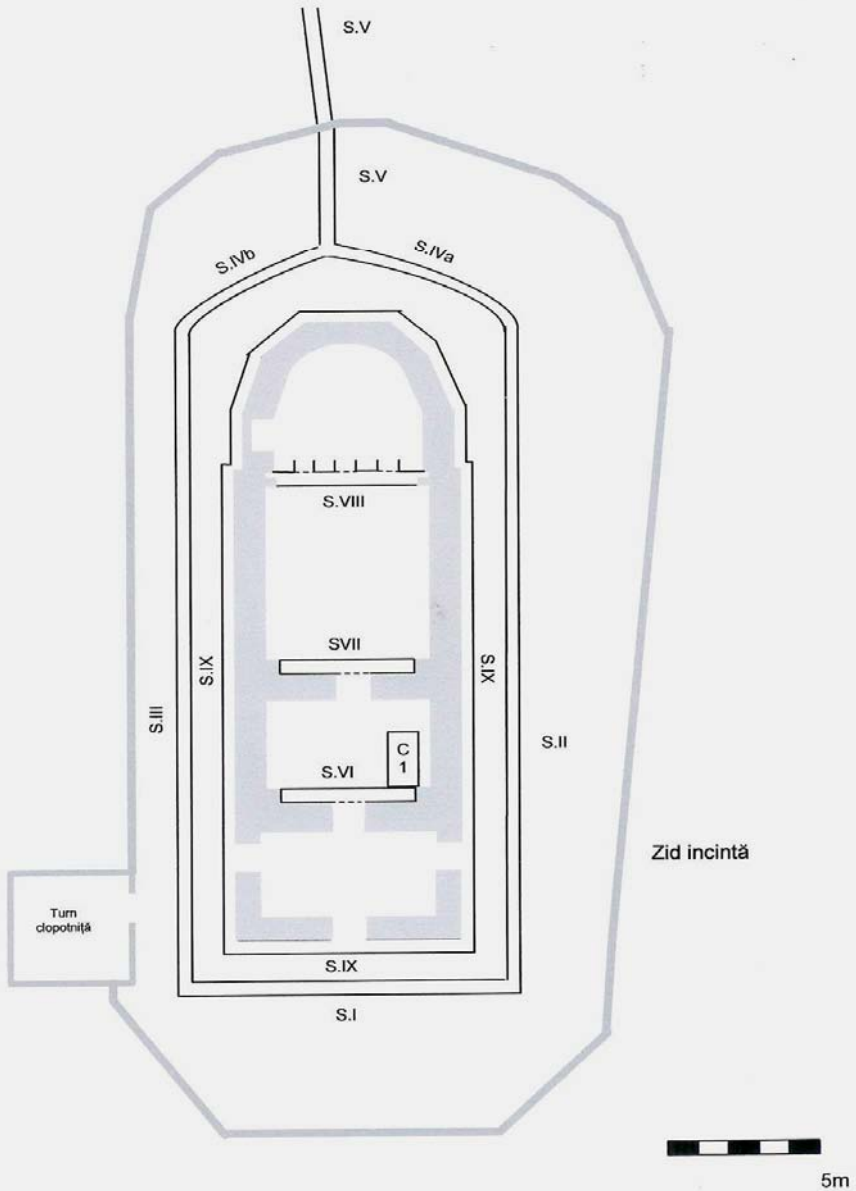
In pronave, on the right, there is Macarie’s tomb (d. 1742) made of bricks, with arch and tombstone. The vault was rebuilt and the tombstone restored on the old site. The foundation has as technical construction the dig, armed with a network of wooden belts, and it was placed in the natural shuttering. As materials, they used granitic stones and medium-sized marls which were fixed in lime mixed with sand.

The archaeological material found: two bronze coins and a fastener of the Gospel.

The church of the former Climent hermitage, along with other monasteries and hermitages situated in Vâlcea district, is part of our national heritage and an important tourist attraction between the two main tourist places of worship: the „Dintr-un Lemn” monastery and the „Horezu” monastery.

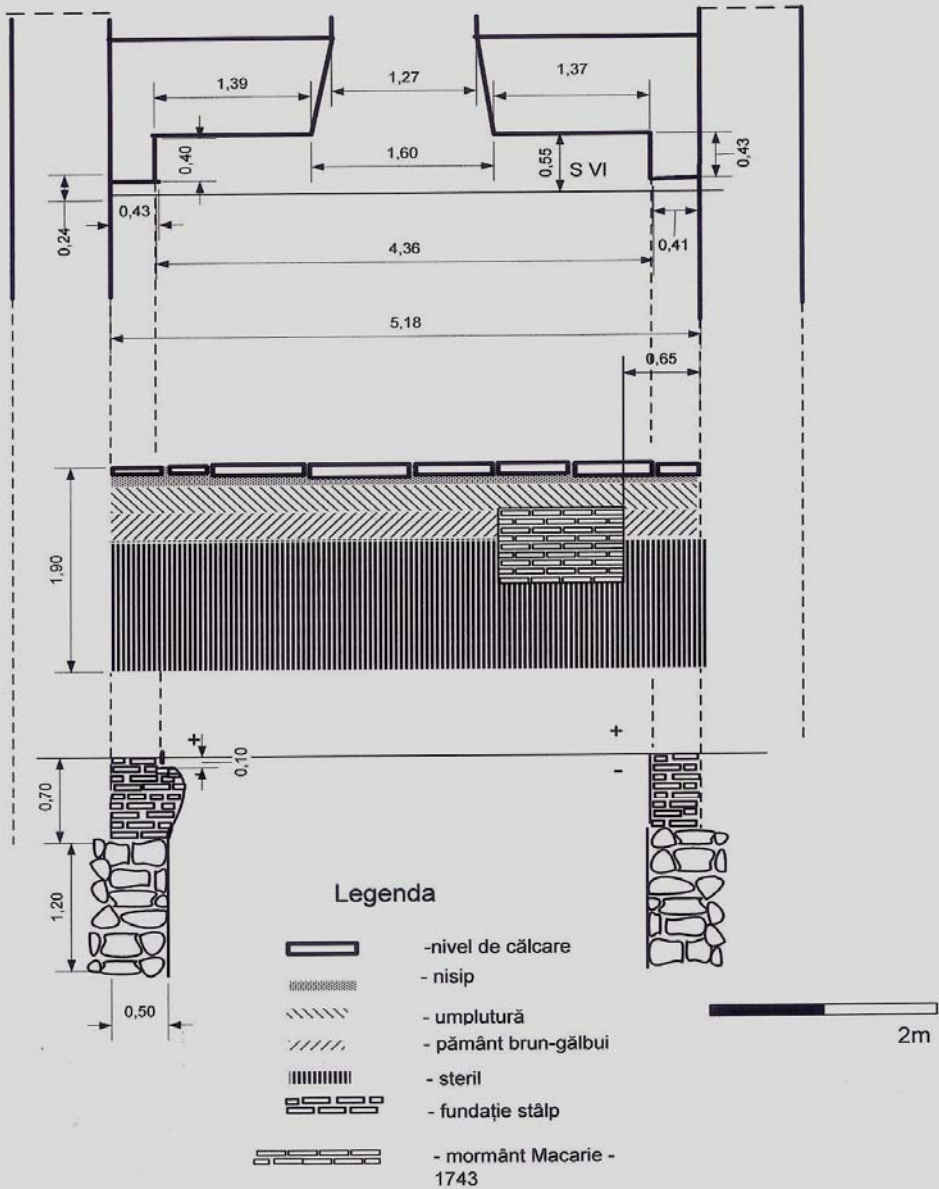
PIETRARI 2007 - 2008
Biserica „Buna Vestire”

Plan biserica și zid incintă
S.I - S.IX; C1



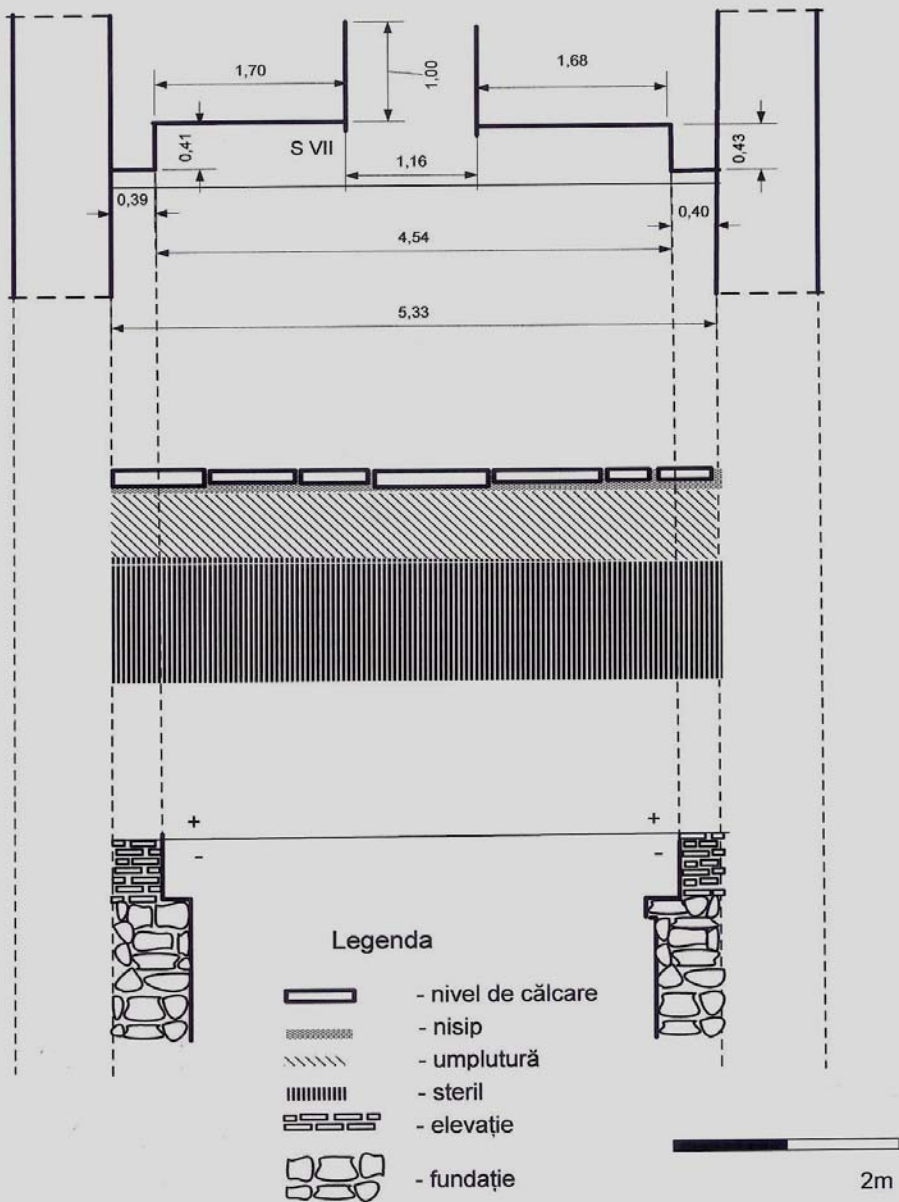
Pl.1

PIETRARI 2007
 Biserica „Buna Vestire”
 S VI – Pronaos: Grundriss și Profil taluz de
 Est



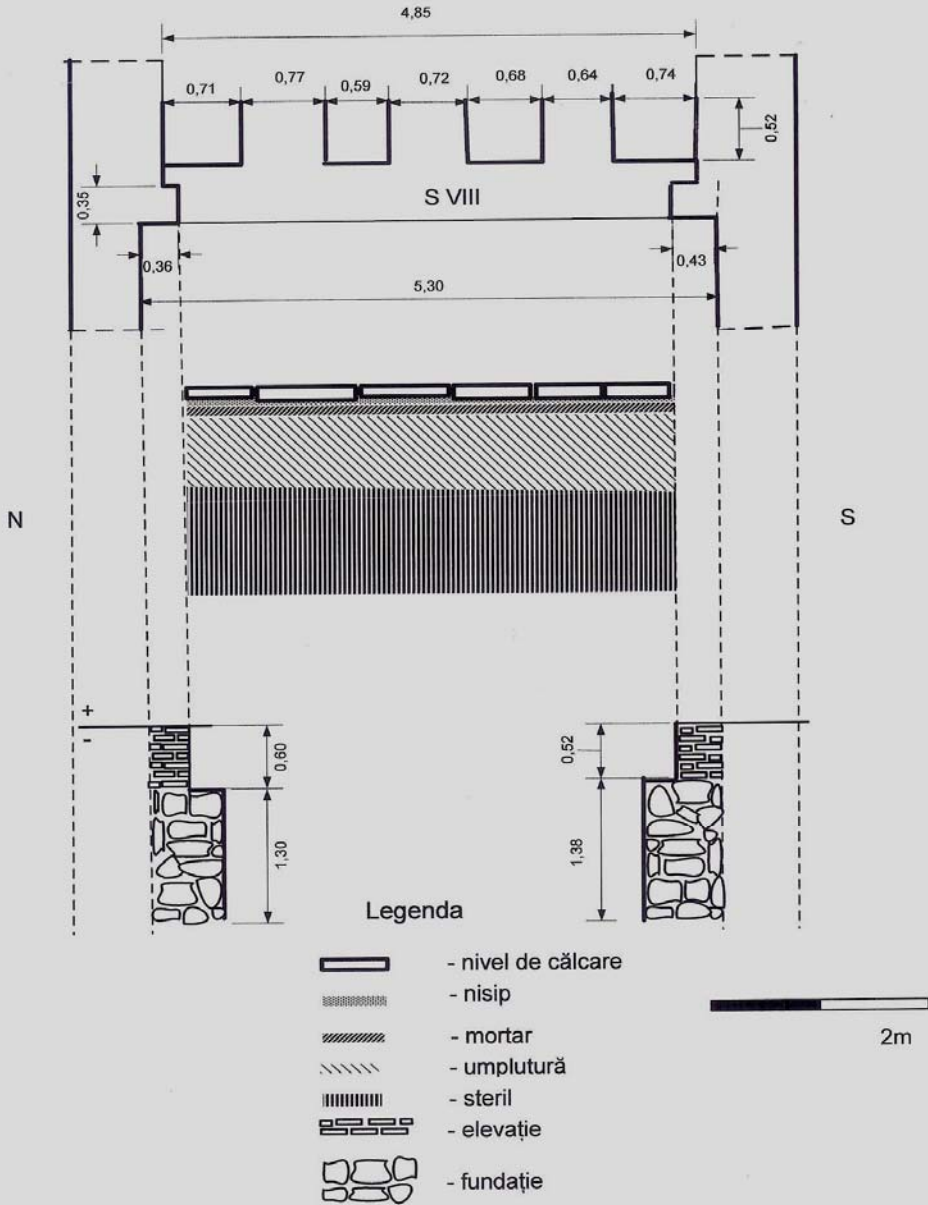
PI.2

PIETRARI 2007
 Biserica „Buna Vestire”
 S VII – Naos: Grundriss și Profil taluz
 de Est



PI.3

PIETRARI 2007
 Biserica „Buna Vestire”
 S VIII – Naos: Grundriss și Profil taluz
 de Est



PI.4



1



2



3



4



5



6



7



8



9